O‘QUVCHILARNING KASB-HUNAR TANLASHIDA DUCH KELADIGAN QIYINCHILIKLARI VA MAKTAB PSIXOLOGINING ROLI:

Bo‘tayeva Hulkar G‘ofurovna

Qashqadaryo viloyati Koson tumani 1-son umumiy o‘rta ta’lim maktabi

psixologi

Annotatsiya: Ushbu maqola umumiy o‘rta ta’lim maktabi o‘quvchilarining kasb-hunar tanlash jarayonida duch keladigan asosiy psixologik va ijtimoiy qiyinchiliklarni tahlil qilishga bag‘ishlangan. Kasb tanlash – shaxsning kelajakdagi hayot yo‘lini belgilovchi muhim qaror bo‘lib, bu jarayonda o‘quvchilar o‘z qiziqishlari, qobiliyatlari, bozor talablari va ota-onalarning kutishlari o‘rtasida muvozanat topishga harakat qilishadi. Maqolada Koson tumani 26-son umumiy o‘rta ta’lim maktabi psixologi tajribasi misolida o‘quvchilarning o‘zlikni anglamasligi, kasblar haqida ma’lumot yetishmasligi, tashqi bosim va kelajakdan qo‘rqish kabi qiyinchiliklari yoritilgan. Shuningdek, mazkur muammolarni bartaraf etishda maktab psixologining diagnostik, maslahat va korreksion ishlari, o‘qituvchilar va ota-onalar bilan hamkorlik tamoyillari muhokama qilingan. Maqola o‘quvchilarga oqilona kasb tanlashda ko‘maklashish va ularning shaxsiy salohiyatini ro‘yobga chiqarish bo‘yicha amaliy tavsiyalar beradi.

Kalit so‘zlar: kasb tanlash, o‘quvchi psixologiyasi, kasbiy yo‘nalish, kasbiy qiyinchiliklar, o‘zlikni anglash, axborot yetishmasligi, tashqi bosim,

1. KIRISH Kasb tanlash – har bir shaxs hayotidagi eng muhim va mas’uliyatli bosqichlardan biridir. Bu nafaqat kelajakdagi moddiy farovonlikni, balki shaxsiy baxt, o‘z-o‘zini anglash va jamiyatga foydali bo‘lish imkoniyatini ham belgilaydi. O‘zbekiston Respublikasida yoshlarning ta’lim va kasbiy rivojlanishiga qaratilayotgan e’tibor, ayniqsa, "Yangi O‘zbekiston" konsepsiyasida yosh avlodning intellektual salohiyatini ro‘yobga chiqarishga urg‘u berilishi, kasb-hunar

tanlash masalasining dolzarbligini yanada oshiradi. Biroq, maktab o‘quvchilarining aksariyati ushbu murakkab jarayonda jiddiy qiyinchiliklarga duch kelishadi.

O‘smirlik davri – shaxsning o‘zlikni anglash, qadriyatlar tizimini shakllantirish va hayotiy rejalarni tuzish bosqichidir. Bu davrda kasb tanlashga oid qarorlar shaxsning intellektual, emotsional va ijtimoiy rivojlanishiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Noto‘g‘ri yoki ongsiz tanlangan kasb kelajakda norozilik, motivatsiyaning pasayishi, ish joyini tez-tez o‘zgartirish va hatto psixologik muammolarga olib kelishi mumkin. Shu bois, maktab psixologining o‘quvchilarga kasb tanlashda ko‘maklashishi, ularning qiyinchiliklarini aniqlash va bartaraf etishga yordam berishi juda muhimdir.

Ushbu maqolaning maqsadi – Qashqadaryo viloyati Koson tumani 26-son umumiy o‘rta ta’lim maktabi psixologi tajribasiga asoslanib, o‘quvchilarning kasb-hunar tanlashda duch keladigan asosiy qiyinchiliklarini ilmiy-amaliy jihatdan tahlil qilish, shuningdek, ushbu muammolarni hal etishda maktab psixologining samarali yondashuvlarini yoritishdan iborat.

2. METODOLOGIYA Ushbu tadqiqot o‘quvchilarning kasb-hunar tanlashdagi qiyinchiliklarini o‘rganishga qaratilgan bo‘lib, nazariy tahlil, Koson tumani 26-son umumiy o‘rta ta’lim maktabi psixologi Bo‘tayeva Hulkar G‘ofurovnanining amaliy tajribasini umumlashtirish va deskriptiv (tavsifiy) metodologiyani qo‘llaydi.

2.1. Tadqiqot obyekti: Maktab o‘quvchilarining kasb tanlash jarayonida duch keladigan qiyinchiliklari va maktab psixologining kasbiy yo‘nalish berish bo‘yicha faoliyati.

2.2. Ma’lumot to‘plash usullari:

Adabiyotlarni tahlil qilish: Kasbiy yo‘nalish, bolalar va o‘smirlar psixologiyasi, shaxs nazariyasi, mehnat psixologiyasi va o‘zlikni anglashga oid mahalliy va xorijiy ilmiy-uslubiy adabiyotlar o‘rganildi.

Kuzatuvlar: Maktab muhitida o‘quvchilarning kasbga bo‘lgan qiziqishlari, bilimlari, xulq-atvori va o‘qishdagi intilishlari muntazam ravishda kuzatildi.

Suhbatlar va intervyular: Bitiruvchi sinf o‘quvchilari, ularning ota-onalari va sinf rahbarlari bilan kasb tanlashga oid orzular, umidlar, qiyinchiliklar va tashqi ta’sirlar bo‘yicha individual va guruh suhbatlari o‘tkazildi.

Anketalashtirish: O‘quvchilarning kasbiy qiziqishlarini, moyilliklarini, qadriyatlarini va kasblar haqidagi bilim darajasini aniqlash maqsadida anonim anketalar (masalan, E.A. Klimovning "Kasbiy qiziqishlar so‘rovnomasi" ning moslashtirilgan shakllari, D. Goldtorning "Kasbiy qiziqishlar testi") o‘tkazildi.

Psixologik diagnostika: O‘quvchilarning shaxsiy xususiyatlarini (temperament, xarakter, intellektual qobiliyatlar) aniqlash uchun mos psixologik testlar qo‘llanildi.

2.3. Ma’lumotni qayta ishlash: To‘plangan nazariy ma’lumotlar va amaliy kuzatuvlar asosida o‘quvchilarning kasb tanlashda duch keladigan asosiy qiyinchiliklari tizimlashtirildi va ularni bartaraf etishga qaratilgan maktab psixologining samarali ishlari umumlashtirildi.

3. NATIJALAR Koson tumani 26-son umumiy o‘rta ta’lim maktabi psixologi Bo‘tayeva Hulkar G‘ofurovnanining tajribasi o‘quvchilarning kasb-hunar tanlashida quyidagi asosiy qiyinchiliklarga duch kelishini ko‘rsatdi:

3.1. O‘zlikni anglamaslik va o‘z qobiliyatlarini baholay olmaslik:

Qiziqishlar va qobiliyatlarni aniqlashdagi qiyinchilik: Ko‘pgina o‘quvchilar o‘zlarining nimalarga moyilligi, qaysi sohalarda kuchli ekanligi yoki kelajakda qaysi ishdan zavq olishlari mumkinligi haqida aniq tasavvurga ega emaslar. Ular o‘z shaxsiyatlarini chuqur o‘rganmagan bo‘lishadi.

Qadriyatlar va motivatsiyaning noaniqligi: Hayotiy qadriyatlar va kelajakdagi kasbdan kutilayotgan motivatsiyalar (moddiy ta’minot, ijodiy erkinlik, ijtimoiy foyda) aniq shakllanmagan bo‘ladi.

3.2. Kasblar dunyosi haqida ma’lumot yetishmasligi:

Kasb mazmuni va talablari haqida noto‘g‘ri tasavvurlar: Ko‘plab o‘quvchilar tanlamoqchi bo‘lgan kasbning kundalik faoliyati, undan talab etiladigan bilim va

ko‘nikmalar, mehnat sharoitlari haqida yuzaki yoki noto‘g‘ri ma’lumotlarga ega bo‘ladilar.

Mehnat bozoridagi tendensiyalar haqida xabardorlikning pastligi: Kelajakda qaysi kasblarga talab yuqori bo‘lishi, zamonaviy texnologiyalar tufayli qaysi kasblar o‘zgarishi yoki yo‘qolishi mumkinligi haqida ma’lumot yetishmasligi kuzatiladi.

O‘qish joylari va kirish shartlari haqida ma’lumot yetishmasligi: O‘quvchilar tanlagan kasblari bo‘yicha qaysi oliy yoki o‘rta maxsus ta’lim muassasalarida o‘qish mumkinligi va kirish imtihonlari talablari haqida to‘liq ma’lumotga ega bo‘lmasliklari mumkin.

3.3. Tashqi bosim va ijtimoiy ta’sirlar:

Ota-onalarning kutishlari va bosimi: Ko‘pincha ota-onalar o‘z farzandlarining kelajak kasbini oldindan belgilab qo‘yishga intilishadi yoki jamiyatda "nufuzli" deb hisoblangan kasblarni tanlashga majburlashadi. Bu esa o‘quvchining shaxsiy istaklari va qobiliyatlari bilan ziddiyatga kirishadi.

Tengdoshlarning ta’siri: Do‘stlarining tanloviga ergashish, "modali" kasblarni tanlash istagi.

Jamiyatdagi stereotiplar: Ba’zi kasblarga nisbatan mavjud bo‘lgan noto‘g‘ri yoki eskicha tasavvurlar.

3.4. Kelajakdan qo‘rqish va qaror qabul qilishdagi ikkilanish:

Xato qilishdan qo‘rqish: "Noto‘g‘ri tanlov qilsam-chi?", "Kelajagim nima bo‘ladi?" kabi savollar o‘quvchilarda kuchli xavotirlikni keltirib chiqaradi.

Mas’uliyatdan qochish: Kelajak uchun muhim qaror qabul qilish mas’uliyatidan cho‘chish.

Nomuvofiq variantlarni tanlash: Yuqoridagi qiyinchiliklar tufayli o‘quvchilar o‘zlariga to‘g‘ri kelmaydigan kasblarni tanlashlari yoki umuman aniq bir qarorga kela olmasliklari mumkin.

Maktab psixologining ishlari: Psixolog muntazam ravishda kasbiy yo‘nalishga oid diagnostik metodikalarni qo‘llaydi (masalan, "Klimov testi"), o‘quvchilar bilan individual va guruh maslahatlari o‘tkazadi, kasbga oid axborot soatlari va

uchrashuvlar tashkil etadi. Ota-onalar bilan suhbatlar o‘tkazib, ularga farzandlarining qiziqishlarini qo‘llab-quvvatlash va oqilona tanlov qilishlariga yordam berish bo‘yicha tavsiyalar beradi.

4. MUHOKAMA Koson tumani 26-son maktabi psixologi tajribasi o‘quvchilarning kasb-hunar tanlashdagi qiyinchiliklari nafaqat ularning shaxsiy xususiyatlari, balki ijtimoiy muhit va axborot yetishmasligi bilan ham bog‘liqligini yaqqol ko‘rsatadi. Ushbu muammolarni hal qilishda kompleks yondashuv va maktab psixologining faol ishtiroki muhim ahamiyatga ega.

4.1. Muammolarning sabablari:

O‘smirlik davrining xususiyatlari: O‘smirlar o‘zlikni anglash jarayonida bo‘lganliklari sababli, o‘z qiziqishlari va qobiliyatlarini aniq belgilashda qiyinchiliklarga duch kelishadi.

Ta’lim tizimidagi ba’zi bo‘shliqlar: Kasbga yo‘naltirish ishlarining ba’zan yuzaki yoki formal yondashuvga ega bo‘lishi, amaliyotga yo‘naltirilgan ma’lumotlarning yetishmasligi.

Oila va jamiyatning ta’siri: Ota-onalarning farzandlari kelajagi uchun haddan tashqari mas’uliyatni his qilishlari va ularga o‘z istaklarini yuklashi, jamiyatda ba’zi kasblarga nisbatan yuqori ijtimoiy bosim.

Axborotning tarqoqligi: Zamonaviy kasblar haqida ishonchli va to‘liq ma’lumot olishning qiyinligi.

4.2. Maktab psixologining roli: Psixolog kasbiy yo‘nalish berishda asosiy koordinatordir. Uning vazifalari quyidagilarni o‘z ichiga oladi:

Diagnostika va maslahat: O‘quvchilarning individual psixologik xususiyatlarini (qiziqishlar, qobiliyatlar, shaxsiyat tiplari) aniqlash va ularga shu asosda mos kasblar haqida ma’lumot berish.

Kasbiy ma’lumot berish: Kasblar dunyosi, mehnat bozori talablari, ta’lim muassasalarining imkoniyatlari haqida muntazam ravishda ma’lumot berish. Buning uchun kasbiy forumlar, seminarlar, ochiq eshiklar kunlarini tashkil etishda ishtirok etish.

O‘z-o‘zini anglashni rivojlantirish: Treninglar, guruh mashg‘ulotlari orqali o‘quvchilarda o‘z qiziqishlari va qobiliyatlarini anglash ko‘nikmalarini shakllantirish.

Qaror qabul qilish ko‘nikmalarini rivojlantirish: O‘quvchilarga kasb tanlash jarayonida oqilona qarorlar qabul qilish metodikalarini o‘rgatish, xato qilishdan qo‘rqish hissini kamaytirish.

Ota-onalar bilan ishlash: Ota-onalarni kasbiy yo‘nalish berish jarayoniga jalb qilish, ularga farzandlarining shaxsiy xususiyatlarini inobatga olish va qo‘llab-quvvatlovchi muhit yaratish bo‘yicha maslahatlar berish.

O‘qituvchilar bilan hamkorlik: Sinf rahbarlari va fan o‘qituvchilarini kasbiy yo‘nalish berish ishlariga jalb qilish, ularga o‘quvchilarning kasbiy qiziqishlarini aniqlashda yordam berish bo‘yicha metodik tavsiyalar berish.

4.3. Qiyinchiliklar va yechimlar:

Cheklangan resurslar: Zamonaviy diagnostik vositalar, kasbga oid axborot materiallari va amaliyot joylarining yetishmasligi. Yechim: resurslarni markazlashtirish, onlayn platformalardan foydalanish, mahalliy korxonalar bilan hamkorlik o‘rnatish.

Ota-onalarning tushunchasi: Ba’zan ota-onalar psixologning kasbiy yo‘nalishdagi rolini tushunmasliklari yoki unga ishonmasliklari mumkin. Yechim: ota-onalar uchun tushuntirish ishlari, seminarlar o‘tkazish, psixologning ishining amaliy natijalarini ko‘rsatish.

Kasblar bozorining tez o‘zgarishi: Psixologlar doimiy ravishda mehnat bozoridagi yangiliklardan xabardor bo‘lishlari kerak. Yechim: kasbiy malaka oshirish kurslari, mehnat bozorini o‘rganish bo‘yicha tadqiqotlar.

5. XULOSA O‘quvchilarning kasb-hunar tanlashida duch keladigan qiyinchiliklar – bu murakkab va ko‘p qirrali muammo bo‘lib, uni hal etishda tizimli va kompleks yondashuv talab etiladi. Koson tumani 26-son umumiy o‘rta ta’lim maktabi psixologi Bo‘tayeva Hulkar G‘ofurovnanining amaliy tajribasi shuni ko‘rsatadiki, maktab psixologi bu jarayonda markaziy va muhim rol o‘ynaydi. Uning

diagnostik, maslahat, axborot berish va korreksion ishlari, shuningdek, ota-onalar va o‘qituvchilar bilan samarali hamkorligi o‘quvchilarga o‘z imkoniyatlarini anglash, kasblar dunyosini to‘g‘ri baholash va oqilona kasb tanlashda yordam beradi.

Kelajakda kasbiy yo‘nalish berish ishlarini yanada takomillashtirish, maktab psixologlarining malakasini oshirish, zamonaviy axborot texnologiyalaridan keng foydalanish va mehnat bozorining ehtiyojlarini hisobga olgan holda dasturlarni ishlab chiqish muhim ahamiyatga ega. Faqatgina shunday yondashuv orqali biz har bir yoshning o‘z o‘rnini topishiga, shaxsiy baxtga erishishiga va jamiyat taraqqiyotiga munosib hissa qo‘shishiga zamin yaratamiz.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

Mirziyoyev Sh.M. "Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasi". – Toshkent: "O‘zbekiston", 2022.

G‘oziyev E.G‘. "Kasb tanlash psixologiyasi". – Toshkent: "Fan va texnologiya", 2011.

Karimova V.M. "Psixologiya". – Toshkent: "Sharq", 2002.

Nishonova Z.T. "Maktabda psixologik xizmat". – Toshkent: "Fan va texnologiya", 2015.

Shoumarov G.B. "O‘quvchilarning psixologik diagnostikasi". – Toshkent: "Fan", 2005.

Xoliqov A.A. "Kasbga yo‘naltirishning psixologik asoslari". – Toshkent: "Innovatsiya markazi", 2019.

Klimov E.A. "Psixologiya professionalnogo samoopredeleniya". – Rostov-na-Donu: "Feniks", 2004.